نهضت سواد رسانه ای انقلاب اسلامی
استان یزد

@NASRA_YAZD

قرآن و سواد رسانه ای
با تاکید بر خبر و خبرنگاری

تلخیصی از مقاله

قرآن و سواد رسانه ای با تأکید بر خبر و خبرنگاری

نویسندگان
راضیه شهوند پور، حمیدرضا سالار کیا

نشریه کتاب و سنّت
دانشگاه قرآن و حدیث

در الگوی رسانهٔ اسلامی، همهٔ سازوکارهای جاری و ساری در رسانهٔ اسلامی باید بر اساس اهداف مورد نظر دین و با توجه به احکام و عقاید و اخلاق اسلامی باشد.

سواد رسانه ای

سواد رسانه ای «مجموعه ای از رویکردهاست که مخاطبان به طور فعال برای مواجههٔ گزینشی با رسان ها و تحلیل و ارزیابی نقادانهٔ محتوای رسان های در بر می گیرند، تا معنای پیام راکه با آن ها مواجه می شوند، تفسیر کنند.»

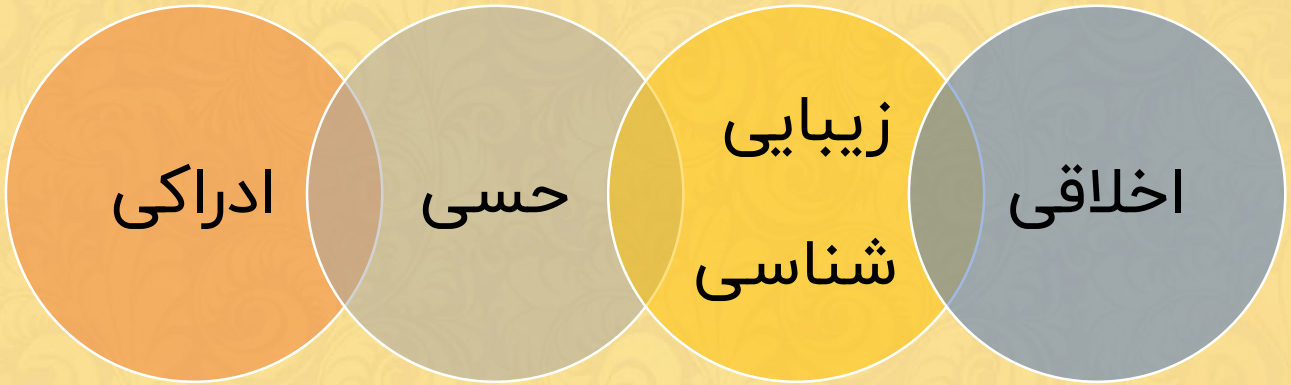
هدف سواد رسانه ای

هدف سواد رسانه ای، توانایی بخشیدن به مخاطبان برای دفاع در مقابل رسانه ها و دادن قدرت کنترل برنامه های رسانه به افراد است. وقتی از اصطلاح «برنامه سازی» به این مفهوم استفاده می کنیم، منظور برنامه های تلویزیونی یا پیام های رسانه ای نیست، بلکه اعمال کنترل بر روش برنامه ریزی ذهن خود مخاطب است.

ابعاد سواد رسانه ای

مراحل کسب سواد رسانه ای

ارتقای آگاهی نسبت به رژیم مصرف رسانه ای

برخورد منتقدانه با محتوای رسانه

جانبداری از رسانه و استفاده از آن برای تغییرات اجتماعی

تحلیل زمین های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی محیط رسانه

ابعاد سواد رسانه ای

- همهٔ رسانه ها «ساخت » هستند.
- رسانه ها به واقعیت ساخت می دهند.
- مخاطبان با معانی رسانه ای مذاکره می کنند.
- رسانه ها ملاحظات تجاری دارند.
- پیا م های رسانه ای متضمن ارزش و ایدئولوژی است.
- رسانه ها ملاحظات اجتماعی و سیاسی دارند.
- شکل و محتوا در رسانه ها رابطهٔ نزدیك دارند.
- هر رسانه ای فرم زیباشناختی خاص خود را دارد.

لزوم بررسی سواد رسانه ای با مبانی قرآنی

قرآن به عنوان یک منبع اصیل و مهم در اسلام از یك سو کار تحقیق را آسان می نماید، زیرا در مطالعهٔ آیات قرآن، بررسی سند برای کشف صحت و سقم منبع ضروری نیست و در سندیّت و دست اول بودن آن کمترین شبهه ای وجود ندارد و از سوی دیگر با دشواری هایی همراه است، چون مطالعهٔ قرآن تابع برخی شیوه های رایج در رو ش شناسی علوم جدید نیست و با روش خاص خود که نوعی تحلیل کیفی متن است، انجام می شود، که در نوع خود کاری بس دقیق و دشوار است.

دیدگاه قرآن و تفاسیر در خصوص سواد رسانه ای و وظایف مخاطبان خبر

وظیفهٔ مخاطب

در مقابله با خبرگزاری هاو جریانات ناسالم خبری

مقابله با این جریانات به دو صورت امکان پذیر است:
روش نخست، که در آن با تزریق و ارائهٔ اخبار دقیق و درست، مانع از رواج امواج مذکور و تأثیرپذیری جامعه خواهد شد، در زمرهٔ رسالت های نهادهای خبری و خبرگزاری ها محسوب می شود.
روش دیگر، که در میان مخاطبان عام و تودهٔ جامعه تأثیر و کاربرد بیشتری دارد، مبادرت به عرضهٔ اطلاعات و آگاهی هایی در باب پایگاه منتقدان و مخالفان، و بیان نقاط ضعف عملکرد و اقدامات ایشان می باشد و سعی در مخدوش ساختن چهرهٔ کسانی می شود که به مقابلهٔ اطلاعاتی و تبلیغاتی با نظام اسلامی پرداخته اند. برای مثال، وابستگی این افراد یا گروه ها به سیاس تهای ضداسلامی و بیگانه و...

رهنمودهای قرآن دربارهٔ وظیفهٔ مخاطب
در مقابله با خبرگزاری ها و جریانات ناسالم خبری

شناسایی خبرنگاران فتنه انگیز
در خبرگزاری ها

هوشیاری در برابر خبر سازان مهاجم،
بدعت گذار و شایعه ساز

بی اعتنایی به خبرگزاری ها و خبرنگاران
بی تعهد و وابسته به مکاتب منحرف

شناسایی خبرنگاران فتنه انگیز در خبرگزاری ها

در سورهٔ حجرات آمده است:
(یا أَیهَا الَّذِینَ آمَنوُا إِن جَاءکُمْ فَاسِقٌ بنِبَأَ فَتبَیَنّوُا أَن تُصِیبوُا قَوْمًا بجِهَالَةٍ فتصُبحِوا عَلَی مَا فَعَلْتمُ نَادمِینَ)؛
ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر فاسقی برای شما خبری آورد، فوری تحقیق کنید، مبادا به سبب زودباوری و شتابزدگی تصمیم بگیرید و ناآگاهانه به قومی آسیب رسانید، سپس از کرده خود پشیمان شوید.

در اسلام، اصل را در زندگی اعتماد به مردم می داند، اما حساب کسی که فسق او بر همه روشن شده، از افراد عادی جداست.

علامه طباطبایی در ذیل آیهٔ فوق، در تفسیر خود می نویسد:
اساس زندگی اجتماعی بشر به این است که وقتی خبری را می شنوند، به آن عمل کنند؛ چیزی که هست در خصوص خبر اشخاص فاسق دستور فرموده تحقیق کنید و این در حقیقت نهی از عمل به خر فاسق است... و از بی اعتباری و عدم حجیت خبر فاسق پرده برمی دارد، ... عقلا هم رفتارشان همین است که خبر اشخاص بی بند و بار را حجت نمی دانند و به خبر کسی عمل می کنند که به وی وثوق داشته باشند.

هوشیاری در برابر خبر سازان مهاجم،
بدعت گذار و شایعه ساز

در سورهٔ نور می خوانیم:

(إِنَّ الَّذِینَ یحبُّونَ أنَ تَشِیعَ الْفاحِشَةُ فِي الَّذِینَ آمَنوُا لهم عَذابٌ أَلَیمٌ فِي الدُّنْیا وَ الْاخِرَة وَ اللّٰه یعْلم وَ أَنَتُم لاتعَلمَون)؛
کسانی که دوست دارند زشتی ها در میان مردم با ایمان شیوع یابد، عذاب دردناکی برای آنها در دنیا و آخرت است، و خداوند می داند و شما نمی دانید.

در سورهٔ اعراف آمده است:

(وَ أَنْ تَقُولُوا عَلَ اللّٰهِ ما لاتَعْلَمُونَ)؛ و به خدا مطلبی نسبت دهید که نمی دانید.

در سورهٔ نساء آمده است:

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

و (منافقان) چون امری به آنان برسد که باعث ایمنی یا ترس (مسلمین) است (و باید پنهان داشت) آن را منتشر می‌سازند، در صورتی که اگر آن را به رسول و به صاحبان حکم که از خودشان هستند گزارش می‌دادند همانا آنان که اهل بصیرتند در آن واقعه صلاح‌اندیشی می‌کردند. و اگر نه این بود که فضل خدا شامل حال شماست، همانا به جز اندکی همه شیطان را پیروی می‌کردید.

«پس در برخورد با خبرها باید خبرگزاری های بدعت گذار و شایعه ساز را شناسایی کرده و با آنان برخورد کرد و آن ها را به افراد جامعه معرفی کنیم و بشناسانیم.»

بی اعتنایی به خبرگزاری ها و خبرنگاران
بی تعهد و وابسته به مکاتب منحرف

در سورۀ توبه می خوانیم:

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ

و هیچ گاه به نماز میت آن منافقان حاضر مشو و بر (جنازه و) قبر آنها (به دعا) مایست، که آنها به خدا و رسولش کافر شدند و در حال فسق و بدکاری مردند.

«در حقیقت، این یك نوع مبارزۀ منفی، و در عین حال مؤثر، در برابر گروه منافقان است. مبارزات منفی به حد کافی در بی اعتبار ساختن آنان، و انزوا و طردشان از جامعۀ اسلامی، اثر می گذارد.»

وظیفهٔ مخاطب
در مواجهه با محتوای خبر

لزوم تحقیق و تیزبینی در اخبار

چگونگی برخورد با خبرهای نادرست و باطل

لزوم توجه به محتوای خبر
و نه فقط خبرنگار

لزوم تحقیق و تیزبینی در اخبار

وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

و (منافقان) چون امری به آنان برسد که باعث ایمنی یا ترس (مسلمین) است (و باید پنهان داشت) آن را منتشر می‌سازند، در صورتی که اگر آن را به رسول و به صاحبان حکم که از خودشان هستند گزارش می‌دادند همانا آنان که اهل بصیرتند در آن واقعه صلاح‌اندیشی می‌کردند. و اگر نه این بود که فضل خدا شامل حال شماست، همانا به جز اندکی همه شیطان را پیروی می‌کردید.

در جایی دیگر از قرآن به ما فرمان داده شده است که هرچه را به آن علم نداری، دنبال نکن، زیرا در قیامت از چشم و گوش و دل شما بازخواست می شود:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

و (ای انسان) هرگز آنچه را که بدان علم و اطمینان نداری دنبال مکن که چشم و گوش و دل همه مسئولند.

چگونگی برخورد با خبرهای نادرست و باطل

در سورۀ آل عمران آمده است:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

ای اهل کتاب! چرا حق را به باطل مشتبه می کنید و حقیقت را پوشیده می دارید؛ در حالی که می دانید.

شهید آیت الله سید مصطفی خمینی در تحلیل این موضوع می نویسد:

در آیۀ مورد بحث، به دلیل عبارت "و انتم تعلمون" و یا جملۀ "افلا تعلمون"، دریافت می شود که هر عاقلی و عالمی وظیفه اش عدم کتمان حق است. بنابراین، در آیات مورد بحث اوامر فراوانی وجود دارد و نواهی که در پی آمده اند، اعم هستند.

قرآن مؤمنانی را که خبر دروغ و تهمت ناروایی را افشا نکردند، سرزنش کرده می فرماید:

ولَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَٰذَا إِفْكٌ مُبِينٌ

چرا هنگامی که این تهمت را شنیدند، مردان و زنان با ایمان نسبت به خود و کسی که همچون خود آ نها بود گمان خیر نبردند و نگفتند این دروغی بزرگ است.

یکی از وظایف مخاطبان در مواجهه با اخبار دروغ، افشاگری و خنثی سازی با روشهای داهیانه و هوشمندانه است.

لزوم توجه به محتوای خبر و نه فقط خبرنگار

در سورۀ نمل می خوانیم:

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ

پس از اندک مکثی هدهد حاضر شد و گفت: من به چیزی که تو از آن (در جهان) آگاه نشده‌ای خبر یافتم و از ملک سبا تو را خبری راست و مهم آوردم.

آنچه در خبر مهم است، قطعی بودن آن است؛ خبرنگار بزرگ باشد یا کوچك، انسان باشد یا حیوان، به تنهایی مهم نیست.

پس نباید منبع اطلاعات و اخبار خود را در خبرگزاری ها یا افراد خاصی منحصر کرد و باید از تمام ظرفیت ها استفاده شود.

راههای مواجهه مخاطب با اخبار

پرهیز از هیجان زدگی
در شنیدن خبر

بررسی جوانب خبر

پرهیز از هیجان زدگی در شنیدن خبر

در سورهٔ حجرات می خوانیم:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

ای مؤمنان، هر گاه فاسقی خبری برای شما آورد تحقیق کنید، مبادا از روی نادانی به قومی رنجی رسانید و سخت از کار خود پشیمان گردید.

بررسی جوانب خبر

علت دشمنی در جامعه و میان افراد، دو چیز است: تلاش افراد فاسق و زودباوری مؤمنان؛ زیرا هدف آنان ایجاد آشوب، فتنه و دشمنی و به هم زدن امنیت اجتماعی و جنگ روانی است.

تحریف کلام خدا به دو نحو است:

۱. تفسیر نادرست؛

۲. تغییر و تبدیل هایی که در عبارات می دهند و کلامی که از خدا نیست، می گویند از خداست.

نتیجه گیری

سواد رسانه ای بر مبنای آموزه های قرآنی، کمک می کند که قضاوت صحیح تری از اخبار پیرامون خود داشته باشیم. توجه به این مؤلفه ها مبنای نظری و عملی را در اختیار ما می گذارد که می توان بر آن اساس برنامه ریزی انجام داد و مشکلات و نارسایی های علمی این حوزه را تا حدودی جبران کرد.

پیشنهادات

- ضرورت دارد دانش آموختگان حوزه های دین و ارتباطات، تلاش بیشتری در خصوص مباحث اساسی و کاربردی این حوزه ـ به خصوص سواد رسانه ای ـ داشته باشند و ابعاد مختلف آن را از منظر قرآن استخراج کنند، تا إن شاءاللّٰه بتوان به نظریهٔ جامع ارتباطات از دیدگاه قرآن دست یافت.

- ضروری است به علت کمی سابقه و فقدان مطالعات متقن و معتبر در این باره، همایش ها و نشست های علمی با حضور صاحب نظران و متفکران کشورهای اسلامی برگزار و نظریه های مطرح شده به نقد و ارزیابی گذاشته شود؛ و در واقع، یک «نهضت سواد رسانه ای بر مبنای جهان بینی اسلامی» به وجود آید و در نهایت نتایج آن به صورت منسجم و برنامه ریزی شده درآمده، در مدارس و دانشگاه ها آموزش داده شود.

فهرست منابع

ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد؛ مقدمة التاریخ، قاهره: دار احیاء التراث العربی، 1961 م.

ابن منظور، جمال الدین بن مکرم؛ لسان العرب، قم: نشر ادب الحوزة، ۱۴۰۵ ق.

ببران، صدیقه؛ «سواد رسان های در برخورد با خشونت رسان های »، روزنامۀ ایران، شمارۀ ۲۶۰۹ ، ۲۳ مهر ۱۳۸۲ ش.

بصیریان جهرمی، حسین و رضا؛ «درآمدی به سواد رسان های و تفکر انتقادی »، فصلنامۀ رسانه، سال هفدهم، شمارۀ ۴، زمستان ۱۳۸۵ ش.

پاتر، جیمز؛ «تعریف سواد رسان های »، ترجمۀ لیدا کاووسی، فصلنامۀ رسانه، سال هفدهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵ ش.

پویا، علیرضا؛ خبر و خبررسانی در قرآن کریم، تهران: انتشارات دانشکدهٔ صدا و سیما، ۱۳۸۴ ش.

حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.

حویزی، عبدالعلی بن جمعه؛ نور الثقلین، قم: مؤسسهٔ اسماعیلیان، ۱۴۱۲ ق.

خمینی، مصطفی؛ تفسیر القران الکریم، قم: مؤسسة تنظیم و نشر الاثار الامام الخمینی، ۱۴۱۵ ق.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ المفردات فی غریب القرآن، قم: دفتر نشر کتاب، ۱۴۰۴ ق.

شکرخواه، یونس؛ «سواد رسان های یك مقالهٔ عقید های »، فصلنامهٔ رسانه، سال هفدهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵ ش.

طباطبایی، محمدحسین؛ ترجمهٔ تفسیر المیزان، ترجمهٔ محمد باقر موسوی همدانی، قم: بی جا، ۱۳۸۶ ش.

طبرسی، فضل بن حسن؛ مجم عالبیان، تحقیق محمد جواد بلاغی، تهران: انتشارات ناصرخسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲ ش.

طبری، ابو جعفر محمد بن جریر؛ جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار المعرفه، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.

طریحی، فخرالدین؛ مجمع البحرین، قم: مکتب نشر الثقافة الاسلامیة، ۱۴۰۸ ق.

قرائتی، محسن؛ تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، ۱۳۸۳ ش.

مکارم شیرازی، ناصر؛ تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیة، ۱۳۸۰ ش.

کلینی، محمد بن یعقوب؛ الکافی، تهران: دار الکتب الاسلامیة، ۱۳۸۸ ق.

معتمدنژاد، کاظم؛ وسایل ارتباطات جمعی، تهران: دانشکدهٔ علوم ارتباطات اجتماعی، ۱۳۷۴ ش.

طوسی، محمدبن حسن؛ التبیان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۵ ق.

مك کوئیل، دنیس؛ درآمدی بر نظریهٔ ارتباطات جمعی، ترجمهٔ پرویز اجلالی، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها، ۱۳۸۴ ش.

نهضت سواد رسانه ای انقلاب اسلامی
استان یزد

@NASRA_YAZD